

ІВАН ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ: СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИКА, 1919–1937

Стаття аналізує формування світогляду молодого Івана Лисяка-Рудницького (1919–1984). Аналіз проводиться на основі недавно знайдених щоденників за 1931–1937 р. Вказується, зокрема, що деякі з головних ідей його історичної есеїстики, як-от намагання синтезувати в українській історії Захід і Схід, сформувалися вже у підлітковому віці. Тільки вони були сформовані не так у відповідь на політичні реалії чи під впливом історичних праць, як з інтенсивного читання художньої літератури.

Ключові слова: Іван Лисяк-Рудницький, історіографія, національна історія.

Соціологи кажуть, що ми усе своє доросле життя є тими, ким ми були підлітками. Іншими словами: підлітковий вік є головним формативним періодом. Пізніше ми можемо змінюватися, часом дуже радикально, у своїх політичних поглядах, естетичних смаках чи ідентичності, але наші підставові цінності – те, що нас мотивує, – формуються у підлітковому віці й залишаються незмінними до кінця життя¹.

Тому щойно віднайдені щоденники Івана Лисяка-Рудницького² мають подвійну вартість. Їхня очевидна вартість полягає у тому, що в них відтворені деталі й епізоди з його особистого життя, життя його родини та загальна ситуація у міжвоєнній Галичині – все те, що становить якщо не головну

¹ Це одна з головних тез книжки: Ronald Inglehart, Christian Welzel. *Modernization, Cultural Change and Democracy*. New York 2005.

² Більшість документів, пов'язаних з життям Івана Лисяка-Рудницького, була передана після його смерті в архів Альбертського університету в Едмонтоні – див. опис його архівної колекції за посиланням: <http://archives.library.ualberta.ca/guide/8INDIVID/rud.htm>. Щоденники не були, однак, передані і зберігалися у вдови – Олександри Черненко. Після її смерті у червні 2014 р. вони перейшли у власність сина Івана Лисяка-Рудницького – Петра. Скановані копії цих щоденників він передав на розшифрування в Інститут історичних досліджень Львівського національного університету ім. Івана Франка, де вони зараз готуються до друку. Щоденники не архівовані, тому при цитуванні записів подаються лише дати.

страву для істориків, то щонайменше спеції, котрими вони приправляють собі життя і без яких їхні праці були б дуже пісні. Але щоденники Івана Лисяка-Рудницького мають ще й додаткову вартість, бо дозволяють зрозуміти, що, власне, формувало його особистість. Перший запис щоденника датований 22 грудня 1931 р. – коли Іванові заледве минуло 12 років. Далі він вів щоденник з меншими чи більшими перервами аж до 1970 р.

Безперервні записи покривають період від уже згаданої дати аж до кінця 1937 р. Іван Лисяк-Рудницький вів щоденник аж до початку Другої світової війни і перших днів у Львові під більшовиками. Від жовтня 1939 р. він перестав робити записи з міркувань безпеки, і відновив їх через декілька місяців, коли разом з мамою, Міленою Рудницькою, в ніч на католицьке Різдво 1939 р. таємно перейшов німецько-радянський кордон через ріку Сян й опинився у Кракові. Перед втечею усі свої довоєнні щоденники він спакував в одну велику паперову течку і передав на переховання другові – Романові Данилевичу, котрий завіз їх у своє рідне місто Галич (запис від березня 1940 р.) Під час німецької окупації Іван Лисяк-Рудницький двічі повертався до Львова й повернув свої щоденники – крім тих, що містили записи за 1938–1939 р. Отже, ми маємо винятково добру нагоду прослідкувати його життя між дванадцятим і дев'ятнадцятим роками життя – тобто власне протягом формативного періоду.

Передовсім варто згадати деякі загальні речі. Іван Лисяк-Рудницький був одним із найвпливовіших українських істориків ХХ ст. Його внесок у науку найлаконічніше передає назва книжки, яку він редагував наприкінці свого життя – *Rethinking Ukrainian History*³. Навряд чи знайдемо іншого історика, який зміг так глибоко передумати, чим є українська історія, та ще й заохотив до цього інших істориків.

Ми не знаємо, коли у нього виник оцей намір – передумати українську історію. Єдину дотичну інформацію подавав Омелян Пріцак у своїй передмові до збірки есеїв Лисяка-Рудницького. Він писав, що Лисяк-Рудницький «народився під щасливою зіркою», бо «тяжко собі уявити оточення, яке б стимулювало більше, ніж те, що творили його батьки та брати його матері», та й місце народження – Відень – у 1919 р. був одним із «найкосмополітичніших інтелектуальних центрів Європи». У домі його батьків зустрічалися провідники тодішньої політичної еміграції. Тому, писав Омелян Пріцак, «Іван... з молоком матері дістав свої інтелектуальні зацікавлення, уже напевно прислуховувався до політичних дебатів ще тоді, коли „під стіл пішки ходив”»⁴.

³ *Rethinking Ukrainian History* / упор. Ivan L. Rudnytsky. Edmonton 1981.

⁴ Омелян Пріцак. Іван Лисяк-Рудницький як учений і «комунікатор» // Іван Лисяк-Рудницький. *Історичні есе*, т. 1. Київ 1994, с. xiii–xiy.

Омелян Пріцак писав передмову до есеїв Івана Лисяка-Рудницького не лише на правах авторитетного історика, але й на правах приятеля, який знав багато деталей з життя друга. Вони познайомилися у Львові наприкінці 1930-х. Від часів юності їх єднало захоплення В'ячеславом Липинським – істориком, котрий найактивніше проповідував потребу зміни погляду на українську історію. Я чув від своїх старших колег, що коли у 1982 р. в Українському науковому інституті Гарвардського університету була конференція про Липинського, Пріцак і Лисяк-Рудницький затято сперечалися, хто перший з них відкрив і почав читати Липинського.

Текст

Якщо зіставити ці свідчення зі щоденником Лисяка-Рудницького, то можна побачити, що нічого зі згаданих вище сюжетів там немає. Іван Лисяк-Рудницький народився у Відні, але провів там лише перші два роки життя і, зрозуміло, нічого з цих років не пам'ятав. Вже під час війни він відвідував будинок, у якому народився. Але про ці відвідини не залишив якоїсь більшої згадки чи просторішого коментаря у своєму щоденнику. Те саме стосується політичних дебатів, до яких він нібито мав прислухатися, ще коли «під стіл пішки ходив».

Можна припустити, що бажання «передумати українську історію» могло виникнути під впливом родинного середовища, в якому зростав Іван Лисяк-Рудницький. Він походив з мішаної українсько-єврейської родини. Мішане походження часто провокує кризу ідентичності, котра за певних обставин може бути дуже творчою. Так було у випадку самого Омеляна Пріцака, вихованого як поляка. Зрештою, і В'ячеслав Липинський походив з польської шляхти і свою українську ідентичність вибрав свідомо у зрілому віці. У міжвоєнній Галичині мішані шлюби не були рідкістю. Однак сім'я Рудницьких була винятковою, бо власне українсько-єврейські шлюби були дуже рідкісні – скажімо, порівняно зі шлюбами польсько-українськими чи польсько-єврейськими. Це породжувало відчуження і навіть ворожнечу серед окремих галицьких українців. Так, український націоналіст Павло Кожевников писав 1934 р.:

Завжди і на кожному кроці серед українців – в міру потреби і серед чужинців – одверто я порушував «проблему Рудницьких». Я вважав і вважаю їх зовсім чужим елементом в українському суспільстві, їх походження каже для мене все. Для них не існує нічого святого в українському житті. Вся їхня «діяльність» (політика, література і музика) продиктована виключно егоїстично-матеріалістичними мотивами. Це є цілком природньо, бо є питоме їхньої расі⁵.

⁵ Центральний державний історичний архів у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 261, с. 11. Дякую своєму аспірантові Іллі Чодолумі за допомогу в ідентифікації цієї цитати.

За галахічним правом Іван Лисяк-Рудницький був євреєм – як син єврейки Мілени Рудницької, котра, народилася у шлюбі українця Івана Рудницького та єврейки Іди Шпігель. Тому щоденник Лисяка-Рудницького варто особливо уважно читати з огляду на його єврейське походження. Загальний висновок: це походження не відіграло для нього великої ролі. Воно не було джерелом ані стигми, ані додаткової інспірації. У молодого Лисяка-Рудницького не було емоційного зв'язку з бабцею. Вона справляла на нього враження незадоволеної песимістки, непривітної до людей, головню до чужих. Коли він бував на вечері у бабці, то йому було дуже нудно: «Якби Сократ et Co з'явився на таким прийнятті, дістав би з нудів удару серця» (запис 20 червня 1932 р.). В іншому записі (від 14 червня 1935 р.) він характеризував її як особу «ще жваву і живу», але з вузьким колом зацікавлення і байдужістю до всього, що є абстрактним. Натомість він відзначає її «торговельну зручність, склонність до скупарства (не дарма з жидівської крові), але лише в дрібничках».

Промовистою є згадка про «жидівську кров». Зате цієї згадки зовсім немає, коли Іван пише про маму чи про її братів. Єврейський вимір виникає лише в одному, дуже розлогому і шокуючому фрагменті. Цей запис появився між 11 травня та 14 червня 1935 р. З огляду на його важливість варто навести його в цілості:

Був нині в жидівській дільниці. Ще кілька закрутів, кількасот кроків, і я вже в іншому світі. Старі євреї в брудних халатах, з ярмулками на голові, вуличники в мальовничих лахманах, в усіх устах якісь тверді, незрозумілі звуки. Де я? Європа ХХ Століття? Чи це все сон? Чи ж не бачив я такі самі черти лиць на ассирійських плоскорізьбах? Так, не має сумніву, це відвічна Азія. Мій зір держиться, мов останньої опори, електричних проводів. Але електрика тут чуже тіло, їй тутки цілком не на місці. Зате решта: семіцькі носи, дивний рейвах, незрозумілі закарлючки на шильдах, а передусім бруд, безсмертний бруд, це все згоджується знаменито із собою й творить один монолітний образ.

Чого тут усе таке брудне? Я не раз мав до діла з брудом, і в таборі [плас-тунському. – Я. Г.] також не поливали нас перфумами. Але той бруд приліпав лиш до рук, цей втирається в душу й становить органічну, сутню частину всего оточення. Все разом викликає вже не тільки огиду, але zarazом і зацікавлення. Без жадних коштів переживаю емоції подорожі до Передньої Азії. Подібно мусять виглядати вулиці Єрусалиму, тільки там певно ще брудніше.

Вкінці коло проходу старий жидівський цвинтар. Як личить туристові, що попав на іншу планету, все оглядаю. Цікаво, хоч брудно й запущено. Великі кам'яні плити, на них гебрайські написи, які, очевидно, не розумію, й емблеми Ізраїля, і семираменний свічник. Нагло чути якісь ні то крики, ні то голосіння. Підходжу ближше. Кілька жінок товпилися коло якогось

гроба, било головою об камінь, кидало собою, як в трансі. Мені щось стало в горлі, я чув, як мене огортає ненависть, і я вийшов, не прислухуючись навіть поясненням мого товариша. В тій хвилині я бажав крові тої брудної голоти, хотів власною рукою підложити вогонь під брудні заулки. Я зрозумів психологічну основу погрому.

Цей фрагмент є відверто антисемітським. Однак молодий Лисяк-Рудницький критичний також до українців. У тому самому часі він зробив і такий запис:

Ми є занадто українцями й є ними замало. О якби спромоглися на той спокій англійця, що відчуває свою англійськість як щось самозрозумілого, на що не треба звертати більшої уваги, як на свої руки чи ноги. Ми не вважаємо того, що ми є українцями, за щось природного. Противно, в нашій уяві це «українство» – це немов якась велика особиста заслуга або приналежність до конспіративної й дуже небезпечної організації. Спільне почуття відповідальності й повний брак відповідальності. Чи позбудемося колись того обридливого, ганебного комплексу низшости?

Критичних характеристик українців є дуже багато. Ними списані цілі сторінки. Ба більше: Іван Лисяк-Рудницький виділяє окремо певні типи, які він особливо не любить.

Старі ідіоти ц[ісарсько].к[оролівської]. австрійської епохи, маломіщанські чиновники з фразами про службу батьківщині («ціле наше життя, так життя, а не як ви»), політики-голови, що запиваються до непристойності в нічних льокалях. Політики-комбінатори, що думають лише всунути свій ніс, протиснутися, проскочити. Політики-фантасти, кандидати на Гітлерів і Муссолініх, що кінчать як редактори маленьких часописів... Журналісти, гнані й голодні, що пишуть щоденно передовиці на одну із кількох націяток, раз на раз установлених тем (як подібні до себе статті н. пр. про Рідну Школу або про кооперацію, що їх «Діло» двічі в тиждень від 15 літ пускає на свої шпальти), ходять в подертих черевиках і у серпні одержують останню рату пенсії ще із лютого. А літератори, всі ці нещасні тоже-європейці, що, не написавши сонета, komponують геніальні верлібрні поеми... Гімназійна молодь із захопленням до футболу й брудних сороміцьких анекдоток. Вкінці націоналісти всіх відтінків, схолястики слів таких, як «чин», «п'ястук», «хотіння», мученики за народню справу, з місяцями чи роками в'язниці за зневажання державних емблемів, вкінці терористи... (запис без дати, між 14 червня та 21 липня 1935 р.).

В описі молодого Лисяка-Рудницького усі ці типи представляють як би спектр різних постав. Але найдалшим від нього полюсом у цьому спектрі є націоналісти. Ось характерний запис (між 14 червня та 21 липня 1935 р.): «Як виглядає терор укр. націоналістів? 5 дурнів намавляє 6 дурня з-за поза плота стрілити до 7 дурня».

Однак є одна категорія українців, про яку він відзивається позитивно – про людей праці. Під час літніх пластових таборів у Шешорі він розмовляв з місцевими селянами, а потім у щоденнику записав:

Розмова з робітниками, селянами, з людьми простими і бідаками нераз справляє мені приємність, але я дістаю фізичних попросту болів, коли мушу слухати ріжних «інтелігентів», «артистів з переконання», «дам з товариства», які з однаковим презирством ставляться до тілесної і духової праці. Ненавиджу цих типів, які спричиняють ненависть між світом праці і інтелігенції духа, які кладуть колоди на дорогу розвитку людства і народу (запис від 12 серпня 1932 р.).

Та антисемітські нотки у Лисяка-Рудницького відрізняються від його критики українства: якщо перші спрямовані на «чужого», назовні, то друга – внутрішня, спрямована на різних типів спільноти, членом якої Іван себе уявляє. У Лисяка-Рудницького немає проблеми зі своєю українськістю. Навпаки, він чітко заявляє, що у його світогляді «ціллю на ближшу мету є Вільна Україна» (запис не датований, між 1 січня та 15 червня 1934 р.). Про дальшу мету він ніде не пише, але її можна вичитати з-поміж рядків. Цією метою є зробити Україну повноцінним членом європейської спільноти. Серед типів, які він не те що не любить, а зневажає, є один особливий – «тоже-європейці». Це ті, що вдають із себе європейців, але насправді європейцями не є (запис без дати, між 14 червня та 21 липня 1935 р.).

Молодий Лисяк-Рудницький ніде не роз'яснює, що він розуміє під Європою і європейцями. Але в одному місці зізнається, що «моїм лямборганом [тут: улюбленим пресовим органом. – Я. Г.] є „Назустріч”, часопись усміненої, некрикливої й недемагогічної європейської культури» (запис 23 березня 1935 р.). Далі він продовжує: «Вірю, що ми – українці, вже незадовго займемо у світовій культурі місце гідне 40-мільйонного народу» (там само). Іншими словами, можемо припустити, що його Європа – це не політичне поняття, а радше *res publica artes liberales*.

Не можна навіть сказати, чи ця Європа мала би бути демократичною. Бо в іншому місці він захоплено цитує Муссоліні: «Коли Мусолінього просили, щоб в однім реченні дав дефініцію фашистського руху, цей відповів: МИ Є ПРОТИ ЗАТИШНОГО ЖИТТЯ!» (запис не датований, між 1 січня та 15 червня 1934 р.; великі літери в оригіналі). Перемогу Гітлера на виборах до Райхстагу 13-річний Іван прокоментував коротко: «Можливо, що вибухне буря» (запис 28 червня 1932 р.). Але це єдина згадка про Гітлера у його щоденнику, і з неї не можна витягнути якогось більшого висновку.

Політичний ідеал молодого Лисяка-Рудницького означений досить невиразно. Єдине, що можна зрозуміти, судячи з його їдких коментарів на адресу більшовиків і націоналістів: Європа не мала б бути їхньою. У цьому

його погляди збігалися з позицією Липинського. Однак не зрозуміло, чи тут проявляється вплив Липинського, чи радше Лисяк-Рудницький прийшов до Липинського, бо той відповідав його уже сформованій поставі. На це питання неможливо відповісти, оскільки перша згадка про Липинського датована 1940 р., коли Лисяк-Рудницький опинився з матою у Кракові. Його щоденники за львівський період натомість не містять жодної згадки про В'ячеслава Липинського – що досить дивно з огляду на те, яке місце Липинський займав у становленні Лисяка-Рудницького як історика.

Контекст

Ситуація стає яснішою, коли ми звернемося до контексту – тобто до опису й аналізу підставових фактів життя Лисяка-Рудницького у дитячі та юначі роки. Його батьки досить скоро розійшлися. Лисяк-Рудницький лишився при матері, і, як можна судити з його прізвища, факт приналежності до цієї родини мав для нього важливе значення. Батько не раз і не два наполягав, щоб Іван перестав вживати прізвище Рудницьких і залишився тільки при прізвищі батька – тобто щоб був «Іван Лисяк». Ця суперечка час до часу переростала у гострий конфлікт і тривала майже до кінця батькового життя – але Лисяк-Рудницький наполіг на своєму.

Залишившись із матір'ю, Іван Лисяк-Рудницький виростав у будинку Іди Шпігель. Як згадує Іван Кедрин-Рудницький, брат Мілени, Іда Шпігель, їхня мати, мала бізнесовий хист: користаючи із заощаджень, що їх залишив покійний чоловік, вона купувала будинки, а потім їх із зиском здавала або перепродувала. Це дозволяло їй утримуватися «на плаву»⁶. Мілена Рудницька, мати Івана Лисяка-Рудницького, була політиком та громадським діячем. Про неї Іван пише у щоденнику як «про вічно запрацьовану» жінку, для якої нема повороту у спокійне життя (запис 14 червня 1935 р.). Він бачив її досить рідко. Мілена проводила багато часу поза домом, у Варшаві чи в інших містах, куди вона їздила як представниця Союзу жінок. Більше, ніж з будь-ким, Іван хотів би проводити час із нею. Але Мілена часто не має на нього часу – в чому сама признається у листах. Її спілкування з сином часто зводиться до висилання поштів то з Варшави, то з Женеви, то з Риму. До 13-го року життя він уже звикся із частою відсутністю матері – хоча не перестав сумувати за нею.

Стосунки Івана Лисяка-Рудницького з бабцею не склалися. Можливо тому, що не було добрих стосунків між Ідою і Міленою. Іда понад усіх любила свого наймолодшого сина Антона, і навіть навідувала його у Радянській Україні, коли той працював там диригентом. Одним словом, малий

⁶ Іван Кедрин. *Життя – події – люди. Спомини і коментарі*. Нью-Йорк 1976, с. 15.

Лисяк-Рудницький виростав досить самотньо. Він часто хорував і був фізично слабкою дитиною. Це видно з кличок, які йому давали однокласники, – «Синчик» або «Швейк». Шкільне навчання він почав у нормальній школі, між «роями брудних пролетарських хлопчиків, яких імен я собі навіть не запам'ятовував, був я якимсь надрядним єством, представником іншого, „панського” світу». Навчання не справляло для нього жодних проблем, вчився він дуже добре. Особливий талант виявляв до математики. Оскільки, на думку Мілени, в українських гімназіях викладання математики не стояло на доброму рівні, вона перевела його у польську математично-природничу гімназію. Це викликало обурення української громадськості: видна українська діячка віддала свого сина у польську школу! Мілені довелося виправдовуватися, написавши листа з цього приводу до газети «Діло»⁷, – але кінець кінцем вона перевела сина в українську Академічну гімназію.

Не писала вона, однак, про те, що її син пережив у польській гімназії дуже болючий досвід, у прямому й переносному сенсі. «Я був парія, бо був українцем, – згадував він пізніше у щоденнику. – Я став паршивою вівцею, мене били мов в бубон» (запис 14 червня 1935 р.). Свій побут в українській гімназії він ділив на три фази. Першою була «ненависть. При всіх своїх здібностях не був я приривчений точно (по-шкільному) думати». З часом ненависть переросла у байдужість. Він «переборов перші труднощі, а далші були значно легші. Тоді саме скінчилася моя амбіція бути першим учеником в класі, а добрим був я й так без жадних труднощів. Школа мене страшенно нудила. Я цілими годинами читав під лавкою, на що зрештою деякі професори дивилися крізь пальці, знаючи, що я в противнім разі пічну перешкаджати своїм сусідам» (там само).

Тільки в останні роки навчання у нього появилася симпатія до гімназії. «Тепер я школу досить люблю. Це безплатний клуб, де можна досхочу попліткувати, задоволити свою амбіцію (в класі, не супроти професорів), погазардувати (т. зн. обманювати професорів), а передусім поробити цікаві помічення» (там само).

Але доки Іван дійшов до такого стану, мусів він багато натерпітися, буди хворобливою і фізично слабкою дитиною, виростаючи фактично самотньо, без мами. За таких обставин у нього розвинулася пристрасть до читання. Значну частину його щоденника займає не опис подій, а детальний переказ книжок, які він прочитав.

Серед цих книжок мало таких, що їх можна було б кваліфікувати як дитячі або юнацькі. Підліткове прагнення до пригодницьких сюжетів він

⁷ Мілена Рудницька. Заява // *Діло* 237 (24 жовтня 1929) 5.

задовольняв, відвідуючи кінотеатри, коли там ішли відповідні фільми – голівудівські «Ben Hur» (1925), «East of Borneo» (1931) та німецький «Das indische Grabmal» (1921). Коли ж мова йде про книжки, то молодого Івана Лисяка-Рудницького цікавили майже виключно ті, що їх можна охарактеризувати як високу літературу. Особливо йому імпонували три автори: Олдос Гакслі, Герберт Веллс і Томас Манн. Книжки Гакслі викликали у нього «подив, заздрість, страх». Про нього він писав коротко: «Безперечно геніальний письменник. Не буду запускатися в подробиці» (запис без дати, між 14 червня та 21 липня 1935 р.). Натомість у випадку Веллса та Манна Іван багатослівніший. У своєму щоденику він пробує виділити головні риси ідеології Веллса, тобто робить вправу, яку ми потім упізнаємо у його зрілих есе про Драгоманова та Липинського. Центральною ідеєю у Веллса, на думку молодого Лисяка-Рудницького, є прагнення до загального щастя: «Не може бути щасливий оден чоловік, коли де-небудь на цілій земній кулі є ще нещасливі люде. Треба збудувати такий лад, де б усі люде були щасливі. Веллс вважає, що це завдання цілком досяжне на протягу одного-двох поколінь, завдяки прогресу технологій». І далі у щоденнику Івана Лисяка-Рудницького йде дуже важливий фрагмент з Веллса:

Дві є тепер на світі сильні суспільні рухи: *комунізм і фашизм*. Є це рухи, які хочуть спертися на міцних, загальних підставах. Але вони мають свої хиби: комунізм хоче з'єднати всіх членів пролетаріату цілого світа, фашизм – всі класи для спільної праці, але лиш в границях одної нації. Ось хиби комунізму та фашизму: *боротьба клас та боротьба націй* (запис 1 січня 1934 р.).

Іван Лисяк-Рудницький детально описує, чому ані ідея боротьби класів, ані ідея боротьби націй не є правильною. Цей опис не вартий окремої уваги: у ньому не знайдемо глибоких спостережень чи цікавих узагальнень. Вартою уваги є ось яка деталь: дистанціювання Лисяка-Рудницького від комунізму і від фашизму могло мати своїм джерелом не Липинського, а Герберта Веллса.

Те саме стосується й іншої великої ідеї Лисяка-Рудницького – синтезу Заходу і Сходу, – найкраще вираженої у його відомому есеї «Україна між Сходом і Заходом». Ця ідея активно артикулювалася в українській міжвоєнній історіографії. Натомість у щоденнику Лисяка-Рудницького знаходимо інше джерело – роман Леона Фейхтвангера «Єврейська війна». Молодий Лисяк-Рудницький вважав цей роман «архитвором», з якого він відчував «виразно подув геніальности». Найбільше його захоплював головний герой, Йосиф Флавій, і його, Флавія, «геніальна ідея передати Сходові техніку і знання Заходу, а Заходові – віковичну мудрість Всходу» (запис 1 січня 1934 р.).

Лисяк-Рудницький бачив пряму аналогію між Йосифом Флавієм та скіфським царем Скілем. Скіл був греком по матері, і по ній одідичив прив'язаність до еллінської культури. Він провадив подвійне життя скіфа-кочовика і грека-громадянина Ольвії. Коли тайна накінець відкрилася, скіфи покарали свого володаря за зраду прадідівських звичаїв смертю, а на престол посадили його брата. «Старий як світ» мотив «одиниці проти товпи» захоплював молодого Лисяка-Рудницького (запис без дати, між 11 травня та 14 червня 1935 р.). З щоденника видно, що він хотів до нього примірятися, хоча й остерігався пов'язаних з ним загроз: шаблоновість і несвідоме наслідування взірців, з одного боку, та «занадто великі аналогії до проблеми Україна – Західна Європа». «Вищезгаданий проблем, – писав він, – стоїть у самім осередку наших культурно-літературно-мистецьких нерозв'язаних дотепер питань. Ріжні способи викладу слова й поняття „Окцидент” – це невичерпне жерело для дискусії і полемік. Письменник, що писав би повість про „Скіля і скитів”, написав би пробоеву шміру й похвальний гимн для одного з таборів» (запис без дати, між 11 травня та 14 червня 1935 р.).

Лисяк-Рудницький переказує історію скіфського царя за «Історією України-Руси» Михайла Грушевського. І це єдина згадка про будь-якого українського історика, яку знаходимо у його щоденниках. Можна припустити, що це не випадковість. Бо головна амбіція молодого Лисяка-Рудницького – як знову ж таки впливає з його щоденника – стати не істориком, а літератором-письменником. Він так детально обговорює літературні твори і їхню вартість, тому що приміряє на себе цей фах.

Він мріє описати сучасне йому галицьке суспільство у повісті або романі. Це мав би бути іронічний чи навіть саркастичний твір, Іван бачить себе кимось на зразок Вольтера:

Вольтера нам треба, Вольтера, що спустив би холодний туш на всі затуманені лоби. Щодо одного можуть бути певні всі наші волонтаристи: коли за кілька літ вступлю на арену укр. літератури, не оставлю на них сухої нитки! Всім цим геніальним ясновидцям покажу їх самих, але такими, якими вони є справді, без ореолу (запис без дати, між 14 червня та 21 липня 1935 р.).

Іван Лисяк-Рудницький не бачить зразків для наслідування в українській літературі. До неї він ставився досить критично:

Безсюжетщина – головна хвороба української модерної прози. Лік – гімнастикувати інтелект і йому передати верховодство над над лірично-мрійницьким *почуванням* (запис без дати, між 14 червня та 21 липня 1935 р.).

Винятком, на його думку, є література часів українізації в Радянській Україні: «В недовгу епоху „українізації” розцвіла на Великій Україні чудесна література, за яку можемо бути горді. Хоч із комуністичною закраскою,

вона *наша*, а не жаден московський прихвостень» (запис без дати, між 14 червня та 21 липня 1935 р.).

Серед літературних жанрів його особливо приваблювала есеїстика:

Я хочу стати письменником, а есей – це перший ступень до літератури. Не говорячи про книжковий, викінчений есей. Його позірність, випадковість може бути найбільшим вирафінуванням, так само, як найдовшої науки вимагає, щоб свобідно поводитися в товаристві (запис без дати, між 14 червня та 21 липня 1935 р.).

Неважко побачити паралелі між тими намірами, про які пише молодий Лисяк-Рудницький у своєму щоденнику, і тим, чим він займався у наступні роки. Передовсім це ідея синтезу Сходу і Заходу в рамках української культури, а також захоплення есеїстикою як формою. Відмінність полягає у тому, що він планував реалізувати ці ідеї як літератор, а не як історик. Принаймні до 18-го року життя ми не бачимо у його щоденнику жодного свідчення, що він думає про історичний фах. Щоденник навіть містить пробу пера – перше оповідання, доведене до кінця, «Годинник пана професора». Іван писав його у травні–червні 1937 р., а закінчив аж у листопаді 1937 р. Оповідання посереднє і досить скучне. Але як перша проба пера вона привертає увагу тою рисою, яку потім бачимо у Лисяка-Рудницького: повільне писання і переписування.

Будь-які паралелі і порівняння небезпечні, тому їх треба робити дуже обережно. Коли говоримо про становлення Івана Лисяка-Рудницького як історика, не можемо, однак, позбутися враження, що головний набір ідей, сюжетів, а навіть форм майбутніх праць був сформований саме у його підлітковому віці. І юнацький щоденник є цьому підтвердженням.

Yaroslav Hrytsak

IVAN L. RUDNYTSKY, MAKING OF A HISTORIAN: 1919–1937

The article analyses the worldview of young Ivan L. Rudnytsky (1919–1964). The analysis is based on his recently found diaries from 1931–1937. It shows, among others, that some of the leading ideas of his historical essays, such as his ambition to synthesize the West and East in Ukrainian history, emerged already in his teen age years. They emerged, however, not that much in a response to political context or under an impact of historical works, but rather as a result to his intensive reading of belle lettres.

Key words: Ivan Lysiak-Rudnytsky, historiography, national history.